

SASVÁRI EDIT, DOBÓ GÁBOR

Kassák Múzeum: a magyar avantgárd kortárs múzeuma¹

A Kassák Múzeum a történeti avantgárd egyetlen tematikus kutatóhelye Magyarországon. A Petőfi Irodalmi Múzeum filiáléjaként 1976-ban létrejött kis intézmény a magyar avantgárd kortárs szellemű múzeumaként határozza meg magát, vagyis a kortárs kultúra nézőpontjából foglalkozik történeti anyaggal, és annak kulturális piacán is jelenik meg – az elmúlt években egyre inkább globális értelemben is. Nem csak a tárgya, de a múzeum saját története is alakítja az intézmény mai identitását, helyzetét és lehetőségeit is, ami a kortárs tudományos és művészeti szcénában óriási kulturális tőkét is jelent számára².

A Kassák Múzeum 1976-tól 2010-ig: a múzeum genezise, pozíciója a Kádár-kor kultúrpolitikájában, szerepe Kassák Lajos művészettörténeti kanonizációjában

Az intézmény 1976-os alapításától fogva nem emlékházszerűen, és nem csupán egy statikus gyűjtemény lehetőségeire építette munkáját, hanem dinamikus és a látogatók részvételére is alapozó, „élő” múzeumként kívánt funkcionálni. Múzeumi stratégiája azon a tényen alapult, hogy Kassák a magyar művészettörténet különleges személyisége és a nemzetközi modernizmus ismert alakja. Ez önmagában is előnyt jelentett – összehasonlítva a lokális, a helyi nagyság szerepét betöltő karizmatikus művészek múzeumainak lehetőségeivel szemben. Kassák már az 1960-as évektől olyan, a nemzetközi művészeti szcéna számára is „konvertibilis” művésznek számított, akinek a személye és életműve alkalmasnak bizonyult a magyarországi és nemzetközi modern művészet történetéhez kapcsolódó kurrens kérdések tárgyalására.

Budapest egyik periférikusnak számító kerületében, az óbudai városközpontban, az egykori Zichy-kastélyban, 1976. november 26-án nyílt meg a Kassák Múzeum, a Kassák Lajosnéval kötött szerződésben leltárba vett hagyatéki törzsből. Ahogy Kassák személye és egész életműve, úgy a múzeum alapítása is heves vitákat kavart, legalábbis az MSZMP belső köreiben. Nem volt tisztázott ugyanis, hogy a magyar művészet e renitens, íróként akceptált,

¹ A szöveg angol változata megjelent: Edit Sasvári, Gábor Dobó (2015), “The Kassák Museum: the Museum of the Hungarian Avant-Garde”, *Letterature d’Europa e d’America*, 4, Firenze University Press, 599–610, <<http://www.fupress.net/index.php/bsfm-lea/article/view/17725/1659>>. A szerzők a Kassák Múzeum–Petőfi Irodalmi Múzeum munkatársai. A tanulmány kapcsolódik a Kassák Múzeum–Petőfi Irodalmi Múzeum NKFI-120779 számú projektjéhez. Dobó Gábor a tanulmány megírásakor a Deák Dénes Alapítvány ösztöndíjában, továbbá az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-17-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásában részesült.

² Az írás teoretikus megfontolásaiban részben Sasvári Edit korábbi, múzeumelméleti kérdéseket tárgyaló szövegein alapul: (Sasvári, Csatlós 2011; Sasvári 2012).

absztrakt képzőművészként azonban elutasított alakja, a mindenkori pártvezetés által is minimum ellentmondásos személynek tartott Kassák kaphat-e önálló múzeumot? A kérdés eldöntésére tervezett Kassák-vita ugyan elmaradt, de az életmű radikális kettéválasztása a jó művész és a rossz művész Kassákra, napjainkig rányomja a bélyegét a magyar művészet egyik legizgalmasabb életművének a megítélésére.

A Kassák Múzeum korábbi története két fontosabb fejezetre bomlik, amelyet két igazgató tevékenysége fémjelez: dr. Csaplár Ferenc irodalomtörténészé (1976–2007) és András Gábor művészettörténészé (2007–2010). Csaplár tevékenysége elsősorban a hagyatéki anyag feldolgozására és kiállítások formájában történő bemutatására, valamint az életművel kapcsolatos tudományos igényű publikációk megjelentetésére irányult. Kiemelkedő szerepe volt Kassák emlékének kitartó ápolásában. Neki köszönhető, hogy az 1970-es évek végétől Kassák nemcsak íróként, hanem képzőművészként is a magyar művészeti kánon része lett. Csaplár komoly erőfeszítéseket tett a Kassák-kultusz felvirágoztatásáért, aminek következtében Kassák az úgynevezett késő kádár-kori kultúrpolitika látóterébe került. Csaplár utóda, András Gábor 2007-től mindössze három évig vezette a múzeumot. Rövid igazgatósága alatt célja a Kassák-kutatás kiterjesztése és a kassáki életműre vonatkozó kritikai szemlélet kidolgozása volt. Két tudományos konferenciát rendezett, megteremtve ezzel a kassáki életmű újabb értelmezéseinek, egy szélesebb körű diskurzusnak a lehetőségét. Mindezek mellett a konstruktivizmus mai (magyarországi) utódainak bemutatásával kapcsolta be a múzeumot a kortárs művészeti élet vérkeringésébe.

A múzeum két korábbi, markánsan különböző periódusában a Kassák-kép értelmezésének különböző szempontú megközelítéséről volt szó. Csaplárt elsősorban kanonizáló szándékok vezérelték. Nagy szerepe volt abban, hogy a magyar művészettörténet-írásban Kassák alakja mint egy monumentális emlékmű állhat előttünk. A múzeum egykori igazgatója kitűnő érzékkel ismerte fel, hogy Kassák képzőművészeti munkásságának középpontba állítása és elismertetése több lehet, mint magyar ügy, hiszen Kassák esetében egy nemzetközi kontextusban is érvényes és univerzális nyelvezetű életműről van szó. András ezt a tisztelet és elismerés alkotta Kassák-képet árnyalta, amikor az egykor élt hús-vér embert is meg akarta mutatni, annak nagyságával, esendőségével és problémáival együtt.

A múzeum hetvenes évekbeli megalapítása és működésének első évtizedei bonyolult viszonyban álltak a művész megítélésének változásával. Kassák megértésének és értékelésének a története a művész életében és halála után is ellentmondásosan alakult. Kassák az 1950-es és 1960-as években az európai szemmel periférikus magyar művészetben belül is periférikus figura szerepébe került, és csak az 1970-es években érvényesülő művészettörténeti perspektíva helyezte abba a központi szerepébe, amelyben e kis múzeumban áll előttünk. Ennek hátterében a korszak bonyolult kultúrpolitikai dinamikája sejlik fel. Kassák képzőművészeti életműve és egykori avantgárd tevékenysége a múzeum alapításának az időszakában nem volt része a Kádár-rendszer képzőművészeti kánonjának. Absztrakt képzőművészként nem ismerte őt el az államszocialista rendszer kultúrpolitikája, míg irodalmi munkásságáért Kassákot 1965-ben a legmagasabb állami kitüntetéssel, Kossuth-díjjal jutalmazta. Mindez jól jellemzi a Kassák személyével kapcsolatban kialakult ellentmondásos helyzetet. A kora Kádár-kor Kassák-értelmezésére rányomta a bélyegét, hogy 1956 után a rezsim a sztálinista ötvenes évekből örökölt szocialista realizmus szovjet eredetű doktrínája szerint absztrakció-

ellenes volt, amiből csak a hatvanas évek végétől engedett. Még 1974-ben is, amikor feltehetően Kassák özvegyének nyomására felmerült a múzeum alapításának a gondolata, a legmagasabb politikai szinteken vitáztak arról, hogy lehet-e önálló múzeuma Kassák Lajosnak Magyarországon. Az, hogy Kassák esetében felmerült az emlékmúzeum lehetőségének a gondolata, többek között azért is érdekes és további kutatásra váró kérdés, mert ez együtt járt azal, hogy Kassák személyében egy olyan művésznak adtak nagy nyilvánosságot, akivel a kultúrpolitika döntéshozói évtizedek óta vitában álltak. Az intézmény megalapítása tekinthető a Kádár-kor jellegzetes kultúrpolitikai eljárásának, amely emlékmúzeum létrehozásával igyekezett domesztikálni a vitathatatlanul baloldali, de élete nagy részében párton kívüli, sőt a pártokkal (a mindenkori kommunista párttal kapcsolatban különösen) kritikus Kassák szellemi örökségét.

A múzeum új koncepciója 2011-től

A Kassák Múzeum 2011-től egy új, háromfős stábbal kezdett el dolgozni.³ Az induláskor figyelembe kellett venni a múzeum előtörténetét ahhoz, hogy a múzeum működését, a Kassák-örökség kortárs értelmezéseinek lehetőségeit, a történeti kutatás irányait és a múzeum-kommunikáció szempontjait újra lehessen gondolni. Az új stábot óriási kihívás elé állította a Kassák-értékelés korábbi kanyargós története, amelynek végén az elismeréstől övezett „vasakarátú” és „következetes” nagymester alakja, az „örök kezdeményező”, a számos műfajban szuverénül alkotó modern mester ideálképe állt. Az új múzeumi csapat számára a legfőbb kérdés a múzeum korábbi időszakainak történetén végigtekintve az volt: hogyan tovább? Ha a Kassák-felfogás megmarad kizárólag a tisztelet és elismerés szintjén, alakja előbb-utóbb megmerevedik, és elveszti erejét. A múzeum új koncepciójának kidolgozása során szóba sem jöhetett, hogy Kassák-anekdóttakkal, vagy kisszerű leleplezésekkel keltsen érdeklődést a művész személye iránt. Nem új kultuszhely kialakítása volt a célunk, hanem Kassák tisztelete, nagyságának elismerése és megértése mellett a kritikai analízis új lehetőségeit kerestük.

Ezt két irányban tartottuk lehetségesnek: az egyik közvetlenül Kassák személyével és történetével volt kapcsolatos. A Kassákéhoz mérhető hosszú életút és sokoldalú alkotói pálya tele van olyan kihívásokkal és problematikus helyzetekkel, amelyekre a válasz nem egyszerűen esztétikai, hanem az esztétikai, az ideológiai, a történelmi és az emberi elemek, szempontok olyan komplex formációi, mondhatnánk gubancai, amelyek elemző újraértékelése, újragondolása hallatlanul izgalmas feladat. A kritikai analízis másik lehetőségét abban láttuk, hogy Kassák munkásságát, modernizmusprogramját magával az egyetemes modernizmus fogalmának és történetének kritikai analízisével egybekötve vizsgáljuk és értelmezzük újra abból a távlatból, amivel a 2000-es évek első évtizedeinek végén rendelkezünk.⁴

A 2010-es évek elején abból indultunk ki, hogy Kassák a magyarországi modernizmus legfőbb, nemzetközileg is ismert képviselője. Ezért is volt indokolt, hogy a múzeum a minden szempontból aktuális modernizmus kutatás kiindulópontja legyen Magyarországon. Ugyanakkor elképzelhetetlennek tűnt, hogy egy komplex Kassák-kutatás megoldható lenne a tágabb értelemben vett modernizmus mai szempontú kutatása nélkül. A modernizmust ma

³ Sasvári Edit művészettörténész, múzeumvezető, Csatlós Judit muzeológus, kulturális antropológus, Szőke Katalin PR-szakértő.

⁴ Lásd például: (Sasvári, Zólyom, Schulcz 2011).

már a huszadik századdal lezárult kultúrtörténeti korszaknak látjuk, ezért annak újraértékelése egyike a nagy aktuális feladatoknak. Ennek megfelelően a vele foglalkozó kutatási attitűd változóban van. Ez volt az oka annak, hogy mind a Kassákkal kapcsolatos kutatási programot, mind a kiállítási programot a történelmi modernizmus kérdéseinek feldolgozása irányában bővítettük.

A magyarországi modernizmus történetének nincs önálló kutatóhelye, mint ahogyan önálló monográfia sem készült ebben a témában. Kézenfekvőnek látszott tehát egy erre a tematikára profilírozott műhelyt, kutatóközpontot létrehozni a Kassák Múzeumban, amely legfőbb kulcsa lehet a Kassák Múzeum hazai és külföldi pozícionálásának, és eredményeit kanalizálni lehet a nemzetközi modernizmuskutatás más műhelyeihez is. Ez a törekvés azt az alapkérdést is felvetette, hogy milyen keretek között tárgyalható a kelet-európai avantgárd művészet: nemzeti, regionális vagy globális összefüggésben?

A szorosan vett szakmai kutatási feladatok mellett a közönséghez való viszony kérdését is újra kellett gondolni. A Kassák Múzeum működésének korábbi évtizedeiben földrajzilag is periférikus, lokális kismúzeumnak számított a látogató közönség szemében. Az intézménynek ezt a „helyi értékűnek” tekintett jelentőségét a korábbi periódusokban az is erősítette, hogy a múzeum a művészet viszonylag szűk szepténeke a bemutatására vállalkozott, és elsősorban egy szűk rétegzilést kívánt kielégíteni. A Kádár-kor kultúraszervezési gyakorlatára jellemző módon a múzeumnak az évtizedek során egyetlen alkalmazottja volt, az igazgató, így a Kassák Múzeum ügye valójában a direktor magányügyévé vált. Az új koncepció fontos célja volt tehát, hogy a múzeum kilépjen ebből a szűkösségből, és a lehető legnagyobb nyitottsággal forduljon a korábnál szélesebb szakmai és „laikus” közönség felé, illetve széleskörűen építse szakmai, társadalmi és médiakapcsolatait.

Az archívum mint múzeumstratégiai kérdés

A múzeumkritikus avantgárd művészet bemutatása alapvető problémákat vet fel múzeumi környezetben. Az avantgárd szubverzív gesztusai ellentmondanak a múzeumi elveknek azal, hogy egy szabályozott társadalomban szabálytalan mozgásteret hoznak létre. Ennek a jelenségnek a múzeumi körülmények között történő bemutatása problematikus (gondoljunk csak a műtárgy–nem műtárgy viszonylat bonyolult múzeumi prezentációs kérdésére). Kassák esetében ezekre a kérdésekre különösen nagy hangsúly esik, mivel Kassák az egyik úttörője volt annak a ma is aktuális gondolkodásmódnak, amely a művészeti tevékenységet nem kizárólag az esztétikai határokon belül képzeli el. Kassák múzeumi bemutatása az elmúlt évtizedek során hagyományosan képzőművészeti munkásságán keresztül zajlott, de felmerült a kérdés, hogy a kétezertízes években vajon valóban Kassák képzőművészeti tevékenysége-e a legérdekesebb? Hiszen van az életműnek egy másik, kortárs szempontból nézve jóval aktuálisabb része is: Kassák szerkesztői tevékenysége, társadalmi aktivitása, mozgalmárszervező tevékenysége, nemzetközi kapcsolatrendszere, magatartása és személyisége. Mindezek a szempontok Kassák hagyományos prezentálásában, absztrakt festményein keresztül nehezen lennének csak bemutatathatók. A fenti szempontok jelentőségét azokon a dokumentumokon keresztül lehet megragadni, amelyek az archívum részbe esnek. A múzeumok azonban az archívum részét hagyományosan külön, háttéranyagként kezelték, amely ritkán kerül kiállítási térbe. Ennek elsősorban történeti és múzeumpolitikai okai vannak, és szerepet játszik benne az avantgárd művészet méltatlan elutasítása is a Kádár-rezsim részéről. Ezzel magyarázható, hogy a történeti avantgárd legszélesebben vett, múzeumi szempontból „értéktelen-

nek” ítélt dokumentumait ma főként magángyűjtemények őrzik. Ezért is szerepel hangsúlyos helyen a Kassák Múzeum programjában a magyarországi és külföldi avantgárd anyagot őrző magángyűjtemények szisztematikus bemutatása.

Az archívumokra ma nem csupán mint régi dokumentumokat őrző raktárra, hanem saját történettel is rendelkező, dinamikus rendszerként tekintünk. Ez különösen igaz a történeti avantgárd archívumaira, amelyek felépítését gyakran az avantgárd alkotók önarchiváló tevékenysége teszi jellegzetessé és leolvasható róluk az alkotók saját, és a később a művészarchívumokat befogadó intézmények gyűjtési szempontjainak a története is. Ez érvényes a Kassák Múzeum archívumára is, még akkor is, ha Kassák Lajos nem fordított olyan kitüntetett figyelmet saját örökségének szisztematikus gondozására, mint a történeti avantgárd más jelentős alkotói. Élethelyzete sem engedte meg, hogy olyan gondosan archiválja levelezését, mint például André Breton, akinek az archívuma a papíralapú kiadások után ma már az interneten is hozzáférhető (Goutier 2009; Association Atelier André Breton). Kassák nem ragasztgatta évtizedeken keresztül albumokba a tőle és róla megjelent cikkeket, mint Carlo Carrà (Archivio del '900), vagy F. T. Marinetti (Giroud 2004). Kassák továbbá nem avatta összművészeti alkotássá a saját archívumát, mint a Merz-művészeti munkáihoz hasonló naplót vezető Kurt Schwitters (Nantke, Wulff 2014), vagy a múzeumát saját maga megalapító Fortunato Depero (Belli 2004), aki ezzel az olasz futurizmus kutatóit mai napig komoly emlékeztetpolitikai kérdések elé állítja (Berghaus 1996). Kassákból tehát hiányzott a program-szerű öndokumentálási kényszer, amit gyakori költözései és szegényes életkörülményei eleven lehetetlenné is tettek volna.

A Kassák Múzeum több ezer levelet, analektát, kéziratot és kiadványt tartalmazó archívuma azonban mégis sokat elmond a magyar avantgárd, sőt a huszadik századi magyar kultúra történetéről. A magyar avantgárd alakulásáról és fogadtatásáról nem csupán a gyűjteményben őrzött dokumentumok beszélnek, hanem a gyarapodás különböző szakaszai is, hiszen a múzeum gyűjteménypolitikai megfontolásai is az avantgárd örökség értelmezésének tekinthetők. A gyűjtemény története a magyar avantgárd keletkezésének, működésének és fogadtatástörténetének évtizedeiről nyújt információkat. Követhetővé teszi Kassák lapszerkesztési tevékenységét, következtetni enged Kassák és a magyar értelmiség szélesedő, gyakrabban inkább szűkülő nemzetközi tájékozódásának természetére, illetve belső szellemi vitáira. A Kassák Múzeum archívuma betekintést enged a magyar kiadástörténet és kiállításpolitika változásaiba, valamint vizsgálhatóvá teszi a magyar huszadik század cenzúratörténetét (Kassákot az ezerkilencszáztíz-es évektől kezdve minden rezsim elhallgattatta – az úgynevezett „konszolidált” Kádár-kort leszámítva, amely ha az absztrakt festő Kassákot nem is, de a realista írók kanonizálta és Kossuth-díjjal jutalmazta). Az archívum komplexitása tehát sokféle reflexióra ad lehetőséget egy kutató számára. Sokkal problematikusabb azonban az a kérdés, hogy milyen problémák, kérdések merülnek fel az archívumi anyag kiállításán történő bemutatásakor.

Kiállítások: az avantgárd történeti vizsgálata és kortárs értelmezése

A Kassák Múzeum egyik fontos célja, hogy az archívumot a történeti és kortárs kiállításokon a korábbi múzeumi háttérszerepéből főszereplővé léptesse elő, annak a művészettörténeti szemléletváltásnak a jegyében, amely szerint a művészet, különösen a modern művészet, nem csupán az esztétikai törvények belső, immanens logikája szerint értelmezhető. A feladat sokkal bonyolultabb – széles társadalmi kontextusban kell gondolkodni róla. Ma már látszik,

hogy a lezárult huszadik század művészetének értelmezése nem lesz képes másként megújulni, csak a kontextus szövetének a tudatosítása révén. Ez a szerteágazó, bonyolult munka a kutatás és gyűjtés szempontjainak összekapcsolásával nagy lehetőségekkel kecsegtet. A Kassák Múzeum ezért történeti és kortárs kiállításaival a kontextusvizsgálatot tekinti egyik fő feladatának.

A Kassák Múzeum történeti kiállításaiiban egy korábban inkább múzeumi háttéranyagként szereplő dokumentumtípus, az avantgárd lapok jelentik a vezérfonalat. Ennek első felütése az új állandó kiállítás megrendezése volt 2011 tavaszán, amely Kassák lapjait helyezte a közép-pontba. Mindezzel nemcsak Kassák életművének legfontosabb korszakait lehetett kijelölni, hanem plasztikussá lehet tenni e mozgalom művészeti, társadalmi és politikai közegét is.

Az avantgárd lapok hazai és külföldi kiállítási prezentációjában hagyományosan többnyire a borítók kapják a főszerepet, melyek a vizuális erejükkel műtárggyá váltak a kiállítóteremben. Az avantgárd mozgalom e radikális szellemi médiumai azonban szemmel láthatóan feszengenek ebben az esztétikai aurában. Ezt felismerve a fő kérdés az volt a számunkra, hogyan lehet „kinyitni” e magazinokat kiállítási szituációban, és érzékletesen bemutatni azt a történeti, társadalmi és művészeti kontextust, az avantgárdban zajló vitákat, a különböző irányok és platformok küzdelmét, amelyek egyébként vakfoltra esnek az avantgárd művészet esztétikai prezentációjában.

A Kassák Múzeum kiállításai a *periodical studies* által ihletett kutatásokkal és a történeti avantgádról az utóbbi években megnyílt tárlatokkal összhangban az avantgárd folyóiratot a maga összetettségében vizsgálják, amelyben társadalmi, politikai, művészeti és gazdasági problémák találkoznak. (Brooker, Thacker 2009; Dobó 2014). Ennek megfelelően a Kassák Múzeum az avantgárd lapok komplex vizsgálatával mutatja be a több évtizeden keresztül lapszerkesztőként is működő Kassák tevékenységét a múzeum állandó kiállításán.

Korábban már szó esett arról, hogy a Kassák Múzeum fontos szerepet tulajdonít a magángyűjtemények bemutatásának, mivel az avantgárd múzeumi környezetben másodlagosnak tartott kurrens dokumentumai leginkább magánkézben őrződtek meg nagyobb egységekben. Az *avantgárd magángyűjteményekben* című kiállítás-sorozat foglalkozik az avantgárd periodikákra és dokumentumokra épülő magángyűjteményekkel, amelyek nem csak az avantgárd kiadványok említett határhelyzetét (műtárgy–nem műtárgy) vizsgálják, hanem a magángyűjtemények sajátos, az állami gyűjtéspolitikától eltérő szerkezetét is elemzik. Az eddig bemutatott budapesti Kiss Ferenc-gyűjtemény, a zágrábi Marinko Sudac-gyűjtemény (Sudac, Branko 2012) egyik érdekessége éppen az, hogy nem követik az uralkodó művészeti kánon szerint tájékozódó állami intézmények gyűjteményezési stratégiáját, hanem privát szempontok alapján képesek elbeszélni egy adott történelmi pillanatot. A Marinko Sudac gyűjtemény koncepciója két szempontból is figyelemreméltó: az egyik, hogy az avantgárd internacionális karakterét alapul véve regionális, kelet-közép-európai anyagot gyűjt, másrészt párhuzamosan gyűjti, „összeolvashatóvá” téve a történeti avantgárd és a '60-as, '70-es évek avantgárdjának jelenségeit.

Az archívum és a történeti kontextus kutatása nem csak a Kassák Múzeum történeti kiállításain kap fontos szerepet, hanem a kortárs művészet viszonylatában is. A Kassák Múzeum elsősorban olyan kezdeményező és kritikai szellemű kortárs művészeket mutat be, akik munkáikkal aktuális társadalmi kérdésekre, magára Kassákra, a történeti avantgárd öröksé-

gére, vagy annak bizonyos eljárásaira reflektálnak, és akik gyakran támaszkodnak a Kassák Múzeum archívumára, vagy a történeti avantgárdot érintő kutatásokra. Ezek a művészek, akik közül sokan nemzetközi sikereket is elértek, kiállításukat nem egyszerűen (a történeti avantgárdot is érintő) kutatásra építik, hanem magát a kiállítást is kutatásként képzelik el, vagyis a művek segítségével egy-egy korszak vagy problematika felfedezését kínálják fel a látogatóknak. A művészeti tevékenység kutatásként történő felfogása önmagában avantgárd technika újraértelmezésének tekinthető: elég a szürrealisták „kutatóintézetére” gondolnunk, a Bureau de recherches surréalistes-ra. A történeti avantgárd kortárművészeti újragondolására jó példa Kaszás Tamás történeti kutatásokat is felhasználó 2014-es kiállítása, amely az avantgárd művészek utópikus elképzelései és azok megvalósulása közötti feszültségeket tematizálta. A „*Mégsem olyan mély az árok, mint ahogy a mérnök kiszámította*” című kiállítás többek között Kassák reklámművészettel kapcsolatos elméleti írásaival és munkáival foglalkozott. A Kassák úgynevezett „reklámkioszkjai” által közvetített ideológia rekonstruálása, a reklámkioszokról később készült modellek, illetve a Kaszás által újraalkotott installációk együttes bemutatása árnyalt és kritikus értelmezését adták a történeti avantgárd örökségének. Ahogy Kaszáshoz hasonlóan más kortárs művészek is támaszkodnak a történeti avantgárdral kapcsolatos kutatásokra, úgy a múzeum történeti kiállításain is dolgoznak kortárs művészek. Az egyik ilyen első együttműködés a *Design Tett (Design Act)* című kiállítás kapcsán született a Technika Schweiz művészcsoporttal (László Gergely, Rákosi Péter és Katarina Šević). A *Design tett* című kiállítás történeti példákon keresztül arra a kérdésre kereste a választ, hogy a grafikai és tipográfiai megoldások miként tesznek szert jelentésre, hogyan képesek a társadalomra vonatkozó kritikái álláspontokat és elképzeléseket közvetíteni, milyen módon mozdítják elő a változásokat. A kiállítás célja volt, hogy elősegítse a mai mozgalmak és a civil szféra kommunikációs technikáinak és vizuális formáinak megértését, akár tudatosabb alkalmazását, amiben nagy segítségünkre voltak a kortárs művészek. Hasonló logikával épült fel a *Tettek ideje: lakhatási mozgalmak a 20. században* (2017) című kiállítás a Kassák Múzeum, a Közélet Iskolája és Thury Lili képzőművész részvételével. Rudas Klára *A Tett* című folyóirat megjelenésének századik évfordulóján megnyílt *Jelzés a világba: háború ∩ avantgárd ∩ Kassák* (2015) című kiállításon alkalmazott újszerű infografikájával a kurátorokkal egyenrangú értelmező szerepbe lépett képzőművészként. Az infografika ma elterjedt és népszerű szemléltetési forma a múzeumi kiállításokon, amely többnyire látványos, dekoratív, illusztráló funkciót játszik a kiállításban. Rudas Klára esetében azonban ennél sokkal többről van szó: a kiállításon az infografika mint az értelmezés egyik fontos eszköze jelenik meg és egyenrangú minőséget képvisel a kuratori / kutatói koncepcióval azzal, hogy vizualizálni képes azt. Rudas Klára munkája azért is újszerű, mert módszerével múzeumi, kiállítási környezetben ki tudtuk nyitni végre az avantgárd lapokat és szuggesztíven meg tudtuk jeleníteni e lapok lényegét adó szellemi tartalmakat, a korabeli dokumentumok közötti bonyolult kapcsolatokat, fel tudtuk idézni az avantgárd alkotók által is használt technikákat. Ez a módszer jelenik meg a *Vízirli: munkáskultúra a Duna partján* (2016) és az *Elképzelné egy mozgalmat: a Ma Budapesten* című kiállításokon is (2016–2017), jellegzetes arculatot kölcsönözve a Kassák Múzeum kiállításainak.

Kutatás: feltárás, értelmezés, közzététel

A Kassák Múzeumban folyó kutatómunka során fontos szerepet kap a történeti kontextusok feltárása, tudományos szempontok szerinti feldolgozása és szakszerű közzététele. A múzeum

ennek érdekében fiatalokból álló kutatócsoportokat integrál, workshopokat és konferenciákat szervez, kiadványokat jelentet meg, és bekapcsolódik digitális filológiai munkákba. A múzeum kutatásai interdiszciplináris együttműködésre és nemzetközi kapcsolatokra épülnek. Az interdiszciplinaritás és a nemzetközi perspektíva érvényesítése nem csak a korszerű tudományosság követelménye, hanem a kutatás tárgya, az avantgárd vizsgálata is megköveteli. Az avantgárd alkotók ugyanis a művészi kifejezőmódok közötti határok lebontására törekedtek, sőt, új területeket kívántak meghódítani a művészet számára. Mindezt pedig egy országhatárokon is átívelő, rendkívül sűrű hálózatban tették, amely az alkotók közötti hatékony kommunikációra épült. Ennek megfelelően a téma kutatásához sem elegendő a *csak* művészettörténeti, vagy *csak* irodalomtörténeti szempontok érvényesítése. A múzeum *Kassák Lajos avantgárd lapjai interdiszciplináris megközelítésben (1915–1928)* című kutatási programjában ezeken a tudományterületeken kívül a történettudomány, az értelmiségtörténet és a folyóirat-kutatás (*periodical studies*) szempontjait is felhasználja a téma minél teljesebb megértéséhez. A Kassák Múzeum másik kutatócsoportja az 1960-as évek művészetére koncentrálna hasonló megközelítésből. A második világháborút követő évtizedekben a szovjet érdekszféra országaiban érvényesülő kultúrpolitikai, művészeti és társadalmi dinamikák vizsgálata több szempont, és a nemzetinél tágabb perspektíva érvényesítését kívánja – a történeti avantgárd folyóiratainak vizsgálatához hasonlóan.

A magyar avantgárd megértéséhez szűknek bizonyulnak a nemzeti keretek: ez a felismerés vezeti a múzeumot regionális, nemzetközi workshopok és konferenciák megszervezésére is, amelyek közül a legnagyobb szabású a visegrádi országok kutatóinak részvételével létrejövő 2015 őszi *Local Contexts / International Networks – Avant-Garde Magazines in Central Europe (1910–1935)* című konferencia volt. A múzeum továbbá konferenciákat szervezett az MTA Irodalomtudományi Intézetével közösen 2016-ban a dada centenáriumára *Dada Techniques in East-Central Europe (1916–1930)* címen, illetve ugyanebben az évben az Translocal Institute for Contemporary Art-tal közösen az 1960-as és 1970-es évek művészetéről *Contested Spheres: Actually Existing Artworlds under Socialism* címen. Az avantgárd interdiszciplináris értelmezésének másik fórumát jelentik az aktuális kiállításokhoz, vagy a folyamatban lévő kutatásokhoz kapcsolódó előadássorozatok, amelyeken különböző tudományterületekről érkező elismert szakemberek adnak elő. A tudományos ismeretterjesztőként pozícionálható előadások egyszerre jelentenek szakmai inspirációt az avantgárd kutatóinak és nyitják meg a témát az érdeklődők számára. A Kassák Múzeumban zajló kutatómunkát egyetemi kutatószemináriumok egészítik ki, amelyek során a hallgatók élesben kapcsolódhatnak be a múzeumban létrejövő kiállításokat előkészítő kutatásokba. A múzeum a kutatások eredményeit a hagyományos papíralapú kiadványok mellett az intézmény webes felületein teszi közzé: az intézmény honlapján, illetve az ahhoz kapcsolódó *Online Avant-Garde Database* portálon. A múzeum a Petőfi Irodalmi Múzeum a kritikai kiadásokat is közzétevő *Digiphil* projektjébe is bekapcsolódott, méghozzá az első magyar avantgárd lap, *A Tett* digitalizálásával és szakszerű jegyzetelésével.⁵ Ez jelenti az első lépést a rendkívül nehezen hozzáférhető magyar avantgárd lapok szakmailag igényes közzétételéhez. A múzeum az avantgárd kutatását nemcsak a tudományos diskurzusba kívánja becsatornázni, hanem a szakmainál szélesebb körben is hozzáférhetővé kívánja tenni.

⁵ A Digital Manuscripts to Europeana (DM2E) projekt részeként. Projektvezető: Palkó Gábor.

Kapcsolatok: hozzáférhetőség, arculat, oktatás

A Kassák Múzeum az egész társadalom érdeklődésére számot tartó, felvilágosodás kori múzeumok örökösének tekinti magát. Ennek megfelelően saját feladatát egy informatív, az oktatásra és a látogatók részvételére is nyitott múzeum működtetésében találja meg. Annak érdekében, hogy a múzeum minél szélesebb rétegeket érjen el, az intézmény a kétezzer-tízes évek elején a kulturális piac egyik fontos szereplőjeként fogalmazta újra magát, amely képes világos és vonzó üzenetet közvetíteni a közönség felé. Az üzenet szerint a Kassák Múzeum a magyar avantgárd kortárs múzeuma. Az üzenet közvetítésében fontos szerepet játszik a múzeum arculata. A múzeum honlapjain és állandó kiállításán is érvényesülő, Lepsényi Imre által létrehozott vizualitás visszautal a történeti avantgárdra is, de anélkül, hogy másolná a kassáki formákat. Lepsényi találmányos dizájnjának hatékonyságát az is mutatja, hogy a múzeum 2012-ben elnyerte a nagy presztízsű Red Dot- és Good Design-díjakat.⁶ A Kassák Múzeum az intézményben végzett munka hozzáférhetővé tételének másik fontos eszközét az oktatásban látja. A múzeumban zajló múzeumpedagógiai foglalkozások az óvodás csoportoktól a középiskolás korosztályig zajlanak. A múzeum a területen is alkalmazza azokat a módszereket, amelyeket az avantgárd alkotók a művészeti neveléssel, oktatással kapcsolatban kidolgoztak. A vizuális nevelés fontosságát felismerő elképzeléseikkel összhangban a gyerekeknek szóló múzeumpedagógiai foglalkozások az alapvető formák és színek, az anyagok és technikák megismerésén és kreatív felhasználásán alapulnak. A középiskolásoknak szóló foglalkozások olyan kulturális stratégiákkal ismertetik meg a fiatalokat, amelyek egyaránt jelen vannak a történeti avantgárdban és kortárs mindennapjainkban. A foglalkozások során a diákok reflektáltak és a megfelelő történeti távlatban elemzik saját mediatizált világukat. Így válik a Kassák Múzeum a magyar avantgárd kutatóközpontjává, értékeit közvetítő és bemutató intézménnyé, amely fontos feladatának tekinti a kortárs művészet és társadalom aktuális kérdéseinek nyílt felvetését is, hiszen Kassák szellemiségéhez.

HIVATKOZOTT IRODALOM

Archivio del '900, Mart, <www.mart.tn.it/archivio>, (08/2015).

Association Atelier André Breton, <<http://www.andrebretton.fr/>>, (08/2015).

Belli Gabriella (2004), "Il caso Mart: una novità nel panorama della museografia italiana", in Vincent Giroud, Paola Pettenella (a cura di), *Dall'avanguardia alla memoria*, (atti del convegno 13–15 marzo 2003), Rovereto, Mart–Skira, Ginevra–Milano, 19–24.

Berghaus Günter (1996), "Depero's Apologetic Defense of his Collaboration with fascism", in Günter Berghaus, *Futurism and politics*, Berghahn Books, Oxford, 290–308.

Brooker Peter, Thacker Andrew (2009), "General Introduction", in Peter Brooker, Andrew Thacker (eds.), *The Oxford Critical and Cultural History of Modernist Magazines, vol. 1, Britain and Ireland, 1880–1955*, Oxford University Press, Oxford, 1–26.

Csatlós Judit, *Design tett: társadalom formáló design Kassák Lajos munkásságában* (kiállítás, 2013. október 12. – 2014. február 9.), Kassák Múzeum, Budapest, <<http://www.kassakmuzeum.hu/index.php?p=kiallitas&id=46>>, (08/2015).

⁶ Red dot-díj: <<http://www.kassakmuzeum.hu/index.php?p=kiallitas&id=34>>; Good Design-díj: <http://www.kassakmuzeum.hu/index.php?p=good_design>, (08/2015).

- Csatlós Judit, Kaszás Tamás: *“Mégsem olyan mély az árok mint ahogy a mérnök kiszámította”* (kiállítás, 2014. július 5 – 2015. szeptember 21.), Kassák Múzeum, Budapest, <<http://www.kassakmuzeum.hu/index.php?p=kiallitas&id=63>>, (08/2015).
- Csatlós Judit, *Vízizrí: munkáskultúra a Duna partján* (kiállítás, 2016. március 4 – 2016. június 5.), Kassák Múzeum, Budapest, <<http://www.kassakmuzeum.hu/index.php?p=kiallitas&id=156><http://www.kassakmuzeum.hu/index.php?p=kiallitas&id=156>>, (08/2017).
- Csatlós Judit, Óze Eszter (Kassák Múzeum), Csécei Ilona, Csengei Andrea, Palotai Magdolna, Szombathy Károly, Udvarhelyi Éva Tessa (Közélet Iskolája), Thury Lili, *Tettek ideje: lakhatási mozgalmak a 20. Században* (kiállítás, 2017. január 26 – 2017. április 2.), Kassák Múzeum, Budapest, <<http://www.kassakmuzeum.hu/index.php?p=kiallitas&id=235>>, (8/2017).
- Dada Techniques in East-Central Europe (1916–1930)*, 2016. október 13–15, Kassák Múzeum, Budapest, <<http://kassakmuzeum.hu/en/index.php?p=kutatas&id=210>>, (8/2017).
- Digiphil.hu, <<http://digiphil.hu/>>, (08/2015).
- Digital Manuscripts to Europeana (DM2E), <<http://dm2e.eu>>, (08/2015).
- Dobó Gábor (2014), “Interview with Evanghelia Stead”, Online Avant-Garde Database, <http://avantgardedb.org/2_evanghelia_stead>, (08/2015).
- Dobó Gábor, Rudas Klára, Szeredi Merse Pál, *Jelzés a vilába: háború n avantgárd n Kassák* (kiállítás, 2015. június 26. – 2015. november 8.), Kassák Múzeum, Budapest, <<http://www.kassakmuzeum.hu/index.php?p=kiallitas&id=102>>, (08/2015).
- Dobó Gábor, Rudas Klára, Szeredi Merse Pál, *Elképzelni egy mozgalmat: a Ma Budapesten* (kiállítás, 2016. szeptember 24 – 2017. január 15.), Kassák Múzeum, Budapest, <<http://kassakmuzeum.hu/index.php?p=kiallitas&id=202>>, (08/2017).
- Giroud Vincent (2004), “1 Libroni di Filippo Tommaso Marinetti: un progetto digitale”, in Vincent Giroud, Paola Pettenella (a cura di), *Dall'avanguardia alla memoria*, (atti del convegno 13–15 marzo 2003, Rovereto), , Mart–Skira, Ginevra–Milano, 337–346.
- Goutier Jean-Michel, éd. (2009), *André Breton: Lettres à Aube, 1938–1966*, Gallimard, Paris.
- Local Contexts/International Networks: Avant-Garde Magazines in Central Europe (1910–1935)*, konferencia, 2015. szeptember 17–19, Kassák Múzeum, Budapest, <http://www.kassakmuzeum.hu/en/index.php?p=avant-garde_magazine>, (08/2015)
- Nantke Julia, Wulff Antje, Hrsgg. (2014), *Kurt Schwitters: Die Sammelkladden 1919–1923: Bleichsucht und Blutarmut, Gästebuch für die Merzausstellung, Schwarzes Notizbuch VI, 8 uur, Kritiken, Spezialhaus für Abfälle, Lose Kritiken*, De Gruyter, Berlin.
- Online Avant-Garde Database, <<http://avantgardedb.org>> (08/2015).
- Petőfi Irodalmi Múzeum, <<http://www.pim.hu>>, (08/2015).
- Sasvári Edit, Csatlós Judit, eds. (2011), *Kassák! A Kassák Múzeum állandó kiállítása*, Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest.
- Sasvári Edit, Zólyom Franciska, Schulcz Katalin, Hrsgg. (2011), *Lajos Kassák: Botschafter der Avantgarde 1915–1927*, Literaturmuseum Petőfi, Budapest.
- Sasvári Edit, Csatlós Judit, *Az avantgárd magángyűjteményekben I.: A Kiss Ferenc-gyűjtemény* (kiállítás, 2011. november 26. – 2012. január 15), Kassák Múzeum, Budapest, <<http://www.kassakmuzeum.hu/index.php?p=kiallitas&id=7>>, (08/2015).
- Sasvári Edit (2012) “Szüksége van-e a (neo) avantgárdnak múzeumra?”, in Turai Hedvig, Székely Katalin (eds.), *Helyszíni szemle. Fejezetek a múzeum életéből*. Ludwig Múzeum, Budapest, 141–160.
- Sudac Marinko, Franceschi Branko, eds. (2012), *A kölcsönös hatások körei: a MA és a Zenit a Marinko Sudac Gyűjteményben*, Kassák Múzeum–Avantgárdkutató Intézet, Budapest–Zágráb.
- Sudac Marinko, Franceschi Branko, *Az avantgárd magángyűjteményekben II.: A kölcsönös hatások körei, A MA és a Zenit a zágrábi Marinko Sudac-gyűjteményben* (kiállítás, 2012. január 28. – 2012. április 22.), Kassák Múzeum, Budapest, <<http://www.kassakmuzeum.hu/index.php?p=kiallitas&id=9>>, (08/2015).

HIVALKODÁS NÉLKÜL

Kinyilatkoztatás
a szív és agy kinyilatkoztatása.

Érzéseim felszállnak a magasba
gondolataim tova gördülnek
a tengerpart fövényén.

Irigylem a madarat hogy szárnyával
az ég bársonyát érinti
s a halakat is irigylem
hogy némán usznak a vizek mélyén.
Nem hallják a kétségbeesés sirárait
a végzet órájának kotyogását.

~~Elek.~~

~~harcolok.~~

~~És ki nem döntenek a sorból.~~

~~És ki nem döntenek a sorból.~~

Róberta bejelenés
a szillogizmus.

Kezves Iliá Mihály
kötetben a két verset. Köszönöm,
hogy gondolt rám.

Tiszatáj
Kassák Lajos

KASSÁK LAJOS HIVALKODÁS NÉLKÜL CÍMŰ VERSÉNEK A TISZATÁJ SZERKESZTŐSÉGÉHEZ ELJUTTATOTT KÉZIRATA

A művet a Tiszatáj folyóirat 1966. márciusi számában nyitóversként közölte. Iliá Mihály, a versrovat akkori szerkesztője a gépelt íráson a szerző által lehúzott, az utolsó versszak terjedelmét (2-4. sort) érintő részek megtartására tett javaslatot 1966. január 23-án, Szegeden kelt, Kassáknak elküldött levelében. A költő postafordultával érkező (1966. II. 1-i keltezéssel ellátott, kézirásos) válaszában jóváhagyta a vers „törlések nélkül” való közzétételét (http://tiszataj.bibl.u-szeged.hu/4021/1/tiszataj_1966_003_171.pdf).

A későbbi kiadásokban (mind az 1968-as *Üljük körül az asztalt*, mind a Kassák Lajos *Összes versei* című kötetekben) az utolsó versszak mégis következetesen rövidebb változatában szerepel, így a Tiszatáj által közreadott forma egyszerűen bizonyult és sajátos betekintést engedett a költői szöveg alakulásának-alakításának szerzői és szerkesztőségi gyakorlatába.